

Universitat
de les Illes Balears

Ciència, art i pensament

Dr. Felio José Bauzá Martorell

Professor titular d'universitat de
Dret Administratiu del
Departament de Dret Públic

Lliçó inaugural
Any acadèmic 2023-24

Senyora Presidenta de les Illes Balears,
Senyor Rector Magnífic de la Universitat de les Illes Balears,
Autoritats,
Senyores i senyors claustrals,
Senyores i senyors,

Ciència, art i pensament

Som conscient que em dirigesc a un públic majoritàriament docent; i els docents —ens agradi o no— som un referent per a molta gent, començant pels alumnes, però també ho som per a altres docents i per a la societat en general. És per això que el nostre comportament ha d'estar mesurat i fins i tot determinat per la influència que exercim sobre els altres.¹ És una responsabilitat que duim a damunt no tant com una càrrega sinó de manera natural.

Qualsevol de nosaltres ha tengut referències d'aquells professors que inspiraren les nostres actituds i tal vegada fins i tot despertaren les nostres vocacions.

Personalment, jo he viscut moltes d'aquestes experiències de gent que ha estat —i segueix sent— un referent a la meua vida. Vull recordar, aquí i ara, de manera especial aquells professors del Montisio de la darrerria dels anys vuitanta que —sense que nosaltres en fóssim conscients— animaren en tota una generació una inquietud pel coneixement.

Amb el senyor Llabrés, professor de lliteratura, vàrem aprendre que és possible viatjar sense moure's del lloc, amb els ulls tancats o oberts, tant se val. Més tard ho vaig llegir de Manuel Vicent, que deia que mentre escurava mirava per la finestra i viatjava,² com també va demostrar aquesta idea Carme Riera, quan parlà al seu discurs d'ingrés a la RAE d'un lloc molt paregut a la felicitat.³

Si em permeteu la confiança, us vull convidar a un viatge per diferents indrets i moments històrics, per tornar, d'aquí a uns minuts, a ser aquí mateix. Si no us sap greu acompanyar-me, senyores, senyors, començam.

Portlligat (Cadaqués), 1931

Salvador Dalí i Gala havien previst anar al cinema aquell horabaixa. L'artista no es trobava molt llatí, tenia migranya i s'estimà més quedar a la barraca de pescadors que amb el temps aniria ampliant. Tenia pintat el fons d'una tela de petites dimensions, un oli de 24 per 33 centímetres. Un paisatge de roques del màgic cap de Creus i un tronc d'olivera. No sabia com continuar, una cosa que passa molt sovint en el procés creatiu.

Beneït aquell mal de cap, que li va donar la inspiració. Quan ella tornà, el geni —que tenia vint-i-vuit anys— la dugué amb els ulls clucs fins a l'estudi i li mostrà com havia acabat aquella tela.

—Oliveta, Galuchka, tu creus que d'aquí a un temps hauràs pogut oblidar aquest quadre?

—*Mon petit* —li contestà ella—, qui vegi aquest quadre no el podrà oblidar en tota l'eternitat.

I es besaren.

Possiblement *La persistència de la memòria* és una de les obres més emblemàtiques de tota la història de l'art, que causa un impacte més que notable i que —efectivament—, com va pronosticar Elena Diakonova, Gala, no s'obliden mai.

Una altra cosa és que se sàpiga per què els rellotges blans causen aquest sobresalt, quin és el motiu per no oblidar mai aquesta imatge.

¹ GOMÀ LANZÓN, J. *Imitació y experiencia*. Editorial Pre-Textos. Valencia, 2003.

² VICENT, M. *Del Cafè Gijón a Ítaca*. Aguilar. Madrid, 1994.

³ RIERA, C. *Sobre un lugar parecido a la felicidad*. Real Academia Española. Madrid, 2013.

La persistència de la memòria condensa com cap altra obra el diàleg entre ciència, art i pensament. A Salvador Dalí l'han volgut encaixar dins el surrealisme i fins i tot dins el mètode crític paranoic, fruit del seu interès pel subconscient i l'obra de Sigmund Freud. Però ell, ja de gran, va reconèixer que el seu art no duia cap d'aquestes etiquetes, i que era senzillament hiperrealisme metafísic.

Més enllà d'un joc de paraules, és ben cert que la ciència és un procés artístic, i l'art és un procés científic, i que ambdós processos estan articulats al voltant del pensament.

En aquest quadre el pintor fa seva la teoria de la relativitat d'Albert Einstein: els rellotges que es fonen són un símbol de la relativitat de l'espai i el temps. A la vegada, Albert Einstein va adaptar la teoria de Lavoisier que la matèria no es crea ni es destrueix sinó que es transforma. A partir de la teoria del *Tractat elemental de Química* de Lavoisier, Einstein va descobrir que la matèria era una classe d'energia potencial. Per a la Física el temps no existeix i per això els rellotges (l'expressió del temps) es descomponen.

Tota l'obra del geni de Figueres es mou entre la psicoanàlisi i la ciència. Més endavant va confessar:

Si los físicos producen la antimateria, permítaselas a los pintores, que ya son especialistas en ángeles, pintarla. Durante el período surrealista he buscado la iconografía del mundo interior, el mundo de lo maravilloso, de mi padre Freud, y he acertado. Hoy el mundo exterior —el de la física— ha transcendido al de la psicología; mi padre, hoy, es el Dr. Heisenberg. Es con los pimezones y los más gelatinosos e indeterminados neutrinos como yo deseo pintar la belleza de los ángeles y de la realidad.

També es va interessar per la biologia molecular i va pintar l'estructura de l'ADN en diferents interpretacions. Per a un homenatge a Severo Ochoa regalà al Nobel de Medicina *L'àcid ribonucleic i l'escala de Jacob*, on els àngels són l'ARN missatger (un concepte que molts hem après cinquanta anys més tard, arran de la pandèmia).

Ara bé, la pregunta és obligada: per què Dalí es va interessar en la seva obra artística per la ciència? Quin és el motiu que explica la influència de la ciència i de la metafísica en la seva pintura?

Residencia de Estudiantes. Madrid, 1921

El notari de Figueres envià el seu fill a Madrid, a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando. A la Residencia de Estudiantes aquell al·lot de disset anys —abeurat de rebel·lia, vertadera por escènica i prejudicis de tota mena— es va submergir dins un dels majors vivers de convivència i intercanvi de coneixement i creació científica i artística que existien a Europa.

En efecte, la Residencia de Estudiantes —dirigida a l'època per Alberto Jiménez Fraud, home d'ideari krausista i vinculat a la Institución Libre de Enseñanza— feia possible entre els residents una visió multidisciplinària del coneixement.

Va coincidir amb residents com Pepín Bello, Federico García Lorca, Luis Buñuel, el metge mallorquí Xavier Garau Armet (a qui Lorca va dedicar

diverses poesies), o el menorquí Joan Comas Camps. I hi tengueren presència, com a convidats a impartir-hi conferències, Alfonso Reyes Ochoa, Julián Besteiro, Santiago Ramón y Cajal, Manuel de Falla, Miguel de Unamuno, Eugeni d'Ors, Federico de Onís, Valle-Inclán, Manuel Machado, León Felipe, Zulueta, Henri Bergson, Albert Einstein, Howard Carter, Gilbert Keith Chesterton, Paul Valéry, Marie Curie, Igor Stravinsky, Paul Claudel, Wolfgang Köhler, Louis de Broglie, Herbert George Wells, Max Jacob, Louis Aragon, Le Corbusier, Edwin Lutyens, Teixeira de Pascoaes, Keynes... i molts més.

S'ha analitzat amb cura la influència de les humanitats en l'obra del geni de l'Empordà. Rafael Santos Torroella i Agustín Sánchez Vidal han aportat a la bibliografia els seus estudis sobre García Lorca i Luis Buñuel. Projectes com *Los Putrefactos* (llibre inacabat de dibuixos de l'artista, que havia de tenir un pròleg de García Lorca que aquest no arribà a escriure) o el Manifest Groc (juntament amb Sebastià Gasch i Lluís Montanyà, en contra de la cultura del Noucentisme i en defensa d'un art modernista, cubista i fins i tot dadà) són prou coneguts. Però poques vegades —llevat d'Ignacio Gómez de Liaño⁴— s'ha fet veure el substrat científic de la seva pintura, com ara a *La persistència de la memòria* o als seus treballs sobre l'ADN.

La Residencia de Estudiantes va exercir una gran influència sobre aquell alumne de belles arts que es negà que l'examinassin els seus professors, perquè els considerava instal·lats en la mediocritat. De fet, quan a Madrid li demanaven què feia o a què es dedicava, ell responia que era «residente de estudiante».

I així, fruit d'aquella estada a la Residencia, és com es va fascinar per l'ebullició de la ciència que ell pogué viure de primera mà. A la Residencia Albert Einstein va explicar la seva teoria de la relativitat; a la Residencia H. G. Wells va parlar de la màquina del temps o de l'home imaginari, que és el títol d'un quadre del geni de Portlligat; a la Residencia de Estudiantes Santiago Ramón y Cajal va fundar un dels laboratoris més importants d'Espanya en aquell moment.

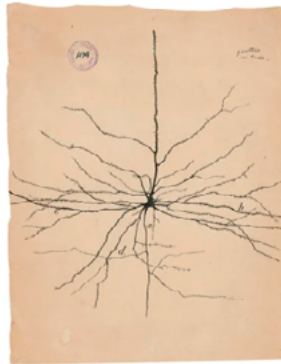

En efecte, el doctor Negrín dirigia el Laboratori de Fisiologia General, creat l'any 1916, mentre que el de Fisiologia i Anatomia dels Centres Nerviosos era a càrrec del doctor Gonzalo Rodríguez Lafora, que va ser assistent del Laboratori d'Investigacions Biològiques de Ramón y Cajal, i que fundà amb José Ortega y Gasset el 1920 la revista *Archivos de Neurobiología*. Rodríguez Lafora va ser el neuropsiquiatre espanyol més prestigiós, i foren pacients seus Valle-Inclán, Manuel Azaña o Juan Ramón Jiménez, entre d'altres.

El promotor d'aquests laboratoris de la Residencia de Estudiantes va ser, com deim, Ramón y Cajal, que va tenir una vida inversament proporcional a la del geni de l'Empordà. Estudiava Medicina a la Universitat de Saragossa, però volia ser pintor; per dissuadir-lo d'aquesta aparent quimera, el seu pare —que era cirurgià— l'obligà a fer de mosset en un taller de sabates durant un any. Estudià Medicina, però també acudia a classes de dibuix, i gràcies a la seva insistència, tenim constància dels seus descobriments científics, principalment del sistema nerviós.

A Ramón y Cajal l'han batiat com «el pintor de las neuronas» i els seus dibuixos —que pertanyen a l'arxiu d'anatomia de la Universitat de Saragossa— s'han exposat per tot el món. Gràcies a ell la ciència pogué tenir les primeres imatges de la neurona de Purkinje o de les cèl·lules neurògiques.

⁴ GÓMEZ DE LIAÑO, I. *Dalí descifrado*. Ediciones Asimétricas. Madrid, 2021.

Només des d'una exquisida sensibilitat artística es poden fer aquests dibuixos, que són el resultat d'investigacions científiques, però també del domini de la tècnica del dibuix (proporcions, simetries, traç, fidelitat al natural) i, evidentment, d'un raonament a base de prova-error, que no és altra cosa que el mètode hegelian de tesi-antítesi-síntesi. Una vegada més, ciència, art i pensament van units de la mà.

Al seu assaig *Reglas y consejos sobre la investigación científica*, Ramón y Cajal diu que «son aptos para la labor científica quienes están dotados de temperamento artístico», o que «el investigador debe poseer temperamento artístico que le lleve a buscar y contemplar el número, la belleza y la armonía de las cosas, y sano sentido crítico capaz de refrenar los arranques temerarios de la fantasía y de hacer que prevalezcan (...) los pensamientos que más fielmente traducen la realidad objetiva».⁵

Ramón y Cajal va explicar la simbiosi entre ciència i art en una entrevista l'any 1900: «*Qué duda cabe, a la ciencia no van más que los artistas (...) Yo comprendí que para adquirir nombre con los pinceles es preciso convertir la mano en un instrumento de precisión (...) Hasta la fecha habré hecho más de 12.000 dibujos. Para un profano son dibujos extraños, cuyos detalles se miden por milésimas de milímetro pero que descubren mundos misteriosos de la arquitectura del cerebro*».⁶

Ara bé, seguint en la relació històrica, ens haurem de demanar d'on rep Ramón y Cajal la influència per dibuixar els seus descobriments científics.

Parlant d'anatomia humana, no es pot oblidar una obra de referència, *La lliçó d'anatomia del doctor Nicolaes Tulp*, de Rembrandt, si bé no se'n pot considerar una influència directa.

Milà, 1490

També fill de notari com Dalí i nascut a Florència, Leonardo Da Vinci profunditza en la seva curiositat per la ciència quan viu a Milà, al servei de Ludovico Sforza. Leonardo va ser el més clar precursor de l'humanisme renaixentista. Estudià matemàtiques i aritmètica amb el franciscà Luca Pacioli, a qui devem l'estudi sobre la divina proporció o la proporció àuria, il·lustrada per Leonardo.

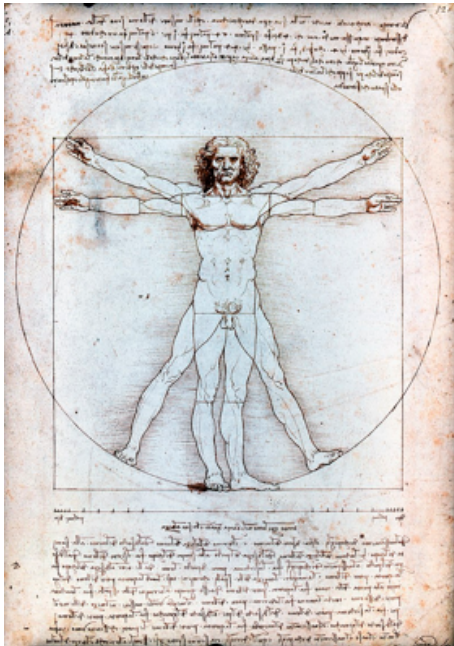
Entre les nombroses aficions artístiques, Leonardo va estudiar amb cura l'anatomia de les persones amb la intenció d'escriure un tractat de pintura. Però anà més enllà que simples representacions

⁵ Cit. a GÓMEZ DE LIAÑO, I. *Dalí descifrado*. Ediciones Asimétricas. 2021. Pàg. 125.

⁶ RAMÓN Y CAJAL, S. *Paisajes Neuronales. Homenaje a Santiago Ramón y Cajal*. CSIC. Madrid, 2007.

pictòriques, i va retratar —a final del segle XV— l'estructura del cervell, el recorregut dels nervis o el sistema reproductor.

La convergència entre l'anatomia i la proporció li permeté dibuixar una altra obra que s'ha convertit en una icona de la història de l'art, *L'home de Vitruvi*.

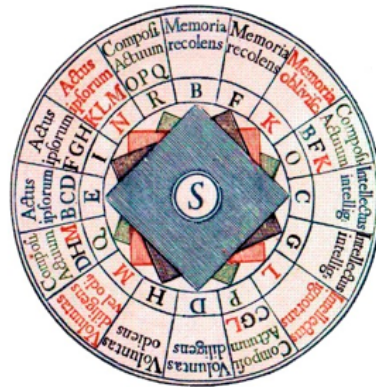

Marc Vitruvi Pol·lió va ser un arquitecte de la Roma del segle I aC que va deixar un tractat d'arquitectura en deu llibres. A partir de les seves anotacions sobre les proporcions del cos humà —una discussió molt freqüent en l'antiguitat (pensem en el cànon de Policleto dels set caps i les teories al voltant de set caps i mig o directament vuit caps), Leonardo construeix un sistema en què —en qualsevol de les setze combinacions possibles de moviment de braços i cames— l'home es troba en el centre de la circumferència i del quadrat. *L'home de Vitruvi* possiblement és l'aportació més important del Renaixement que ve d'un home que va ser pintor, escultor, científic, inventor, arquitecte, paleontòleg, botànic i fins i tot alquimista.

Miramar. Valldemossa, 1276

També va ser alquimista un personatge més proper com és Ramon Llull. El Doctor Il·luminat va ser divulgador científic, filòsof, teòleg i missioner. En la seva relació entre ciència, art i pensament hem de destacar l'*Ars magna* i el llibre *Arbre de Ciència*.

A Llull el consideren el precursor més primigeni de la intel·ligència artificial.

L'*Ars magna* consisteix en una mecànica que —a partir d'uns supòsits— produeix un resultat: des d'unes idees arrel, combinant subjectes, predicats i teories teològiques, mitjançant palanques i rodes, s'obté un coneixement científic i unes conclusions (positives-veritat i negatives-falsedat).

Per altra banda, i amb una clara influència d'Aristòtil, durant la seva estada a Roma, Ramon Llull va fer un compendi quasi enciclopèdic de l'*Ars magna* i escrigué el llibre *Arbor Scientiae*, que representa les diferents disciplines entorn a arrels, tronc, branques, fulles i fruits. Les arrels representen els principis bàsics de cada ciència; el tronc, l'estructura; les branques, els gèneres; les fulles, les espècies; i els fruits, els individus, els seus actes i les seves finalitats.

Universitat de les Illes Balears. Palma, 2023

Ciència, art i pensament. Per què? Des de La persistència de la memòria ens hem demanat contínuament per què. De Portlligat a Valldemossa, passant per Madrid, Amsterdam i Milà; de la psicoanàlisi a la teoria de la relativitat. Més en concret, per què una lliçó inaugural d'un curs acadèmic d'una universitat espanyola versa sobre ciència, art i pensament.

Més enllà d'una mera raó científicoestètica, els exemples que hem vist al llarg d'aquest viatge contenen un rigor que aquí, en el món acadèmic, en deim excel·lència. En una carta de Miguel de Unamuno a Ramón y Cajal de 4 d'abril de 1917, el Rector de la Universitat de Salamanca deia:

*A mí no me cabe duda de que aquellos devaneos artístico-literarios fueron los que le llevaron al arte de la ciencia –he visto que usted recuerda lo de Croce de que la ciencia es arte [es referir a Benedetto Croce, humanista italià que digué que «tota obra científica és també una obra d'art»], y yo agrego que cuando es creación científica es bella arte, es poesía– y que no hubiera ido a él si hubiera atendido a lo que querían meterle en la cabeza sus maestros de ciencia hecha, de cadáver de ciencia, de texto de asignatura».*⁷

Precisament la universitat respon etimològicament a una noció d'universalitat: universalitat de procedència d'alumnes (no oblidem que les primeres

universitats s'organitzaven per nacionalitats dins cada campus) i de professors, però també universalitat de coneixements.⁸

Per aquest motiu, la universitat no es pot limitar a ser un centre de transmissió de coneixements i res més, sinó que ha de transmetre capacitat, rigor, actitud, perseverança, il·lusió i —evidentment— passió.

La conclusió de tot l'anterior és que la ciència i l'art no existeixen —no poden existir— sense pensament. Leonardo, que —com hem vist— era un científic i un artista integral, deia: «els esdeveniments més importants de la meua vida són els meus pensaments».

També Ramon Llull articula tota la seva producció científica i teològica al voltant del pensament. D'acord amb la visió medieval de la vida, tot l'univers es troba ordenat; de fet, es troba matemàticament ordenat i és per això que tot l'univers té cabuda dins una forma geomètrica. Tot això procedeix del Llibre de la Saviesa de l'*Antic Testament*: «*Omnia in mensura et numero et pondere dispo-suisti*» (Sap. XI, 21).⁹

Però res d'això no és possible sense pensament i, així, l'*Arbre de Ciència* (1295-96) diu:

Lo filòsof ama saber la veritat de les coses per ço que en aquel saber delectació pusca haver; e per açò esforça son enteniment a haver un hàbit universal, dejús lo qual pusca haver coneixença de moltes veritats naturals e de molts hàbits de ciències esteses en moltes veritats.

No és aquesta l'única coincidència entre Leonardo i Ramon Llull. El florentí es va plantejar d'on venia el coneixement, i així va escriure que «l'origen de tots els nostres coneixements és a les nostres percepcions». I les percepcions provenen dels sentits. Diu en un dels seus quaderns de notes:

El ojo, llamado ventana del alma, es el medio principal por el que podemos apreciar más plenamente las infinitas obras de la naturaleza.

⁷ FERNÁNDEZ SANTARÉN, J. *Santiago Ramón y Cajal. Epistolario*. La Esfera de los Libros. Madrid, 2014.

⁸ RIVERO ORTEGA, R. *El futuro de la Universidad*. Ediciones Universidad de Salamanca. Salamanca, 2021

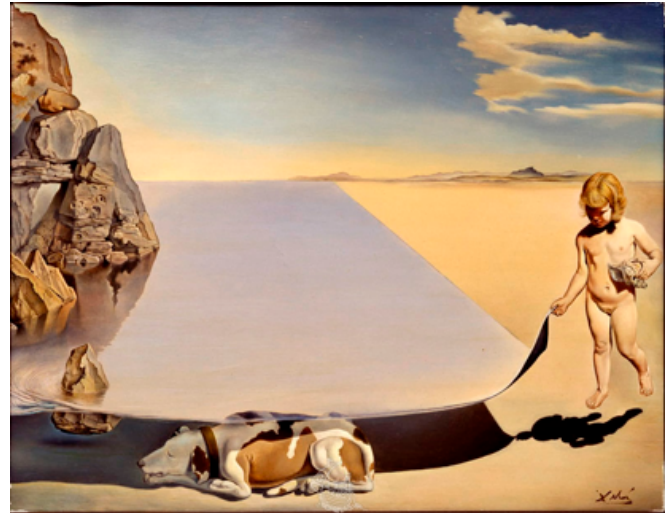
⁹ MÜLLER, M. E. *Omnia in mensura et numero et pondere disposita*. Schnell and Steiner. 2009.

La experiencia nunca se equivoca; es nuestra apreciación la que únicamente se equivoca, al esperar resultados no causados por los experimentos (...) La experiencia no se equivoca; únicamente se equivoca nuestro dictamen, al esperar de ella lo que cae fuera de su poder. Los hombres se quejan equivocadamente de la experiencia y le reprochan con amargura el llevarlos al error. Dejemos en paz a la experiencia y culpemos más bien a nuestra ignorancia, que es la causa de que nos arrastren vanos y tontos deseos, como el de esperar de la experiencia cosas que no están en su poder y luego decimos que es engañosa.

Què havia dit Ramon Llull abans? També considerà que els sentits són la causa del coneixement: «Anava l'amic encercar son amat per vies sensuais i per carreres entel·lectuals» (I-1278). Les vies sensuais són les que corresponen al món material, sensible —el món assequible als sentits exteriors—, i les carreres intel·lectuals són les del món espiritual, intel·ligible —assequible tan sols per a l'ànima racional. A *Art demostrativa* ja deia «Cor primerament sentim e puxes entenem» (XVI: 23).¹⁰

A més a més, tant Llull com Leonardo tenen una altra cosa en comú, i és haver alliberat el pensament científic del mitologisme clàssic de l'home primitiu i de la numerologia quasi esotèrica de l'Escola Pitagòrica.

En certa manera, és veritat que la visió —com la resta de sentits, hauríem d'afegir— és la via d'entrada a l'enteniment. Ara bé, aquell rigor que apuntava Unamuno exigeix que no quedem a la superfície de les sensacions. És precisament el pensament el que ens permet aprofundir i entreveure més enllà d'allò que ens aporten els sentits —i ens hi obliga. Salvador Dalí va ser conscient que s'ha d'aixecar el vel de la superfície per veure què hi ha davall: aquí es troba la veritat de Ramon Llull i de Leonardo.

Com també el pensament és el que ens permet distingir una cosa de l'altra, perquè els sentits per si sols no comuniquen res si no es confronten amb el coneixement. És més, els sentits poden confondre, perquè donen lloc a les imatges dobles, allò on cada un veu una cosa diferent.

Què hi ha de veritat aquí, cignes o elefants? Leonardo deia que «l'experiència sensorial, la determinació causa-efecte i la raó, combinades, produeixen la veritat».

Aquella veritat de Llull i de Leonardo és avui l'honestedat, l'autenticitat, el compromís, el rigor, l'excel·lència.

La primera percepció de les coses és sensorial; però just després resulta obligada una aprehensió

¹⁰ PRING-MILL, R. *El microcosmos lul·lià*. Editorial Moll. Palma, 2006. Pàg. 51.

intel·lectiva de la forma. I aquí és on aflora la raó, sense la qual ens instal·lam en un esteticisme buit, en una apologia de la forma i del nominalisme. Ramón y Cajal, a vuitanta anys, va reconèixer que el cervell compensa les limitacions de la vista.¹¹

El pensament és la causa per la qual no es poden fragmentar els coneixements. Totes les disciplines es troben unificades en el pensament. En l'antiguitat no es parlava de ciència ni d'art: el caràcter sublim —per emprar una expressió molt habitual de Dalí— de les coses es qualificava com una meravella (les set meravelles del món).

De fet, si param atenció a la definició d'art de la Real Academia Española, veim que aquesta defineix *arte* a les dues primeres accepcions com a «Capacidad, habilidad para hacer algo» i «Manifestación de la actividad humana mediante la cual se interpreta lo real o se plasma lo imaginado con recursos plásticos, lingüísticos o sonoros».

A la primera accepció —capacitat o habilitat per fer qualche cosa — hi veim un concepte molt ampli. I, així, l'art comprèn qualsevol activitat: una investigació o un experiment científics són art, la cuina és art, escriure és un art, com també tocar un instrument o compondre una melodia.

Però ens hem de fixar —conforme a la segona accepció— que l'art és una expressió humana, i això no ho podem oblidar, com *La persistència de la memòria*. Com a tal manifestació humana, l'art és el resultat del pensament, és creativitat, és inspiració.

La producció científica, com l'artística en sentit ampli, no és possible sense imaginació. Michelangelo Buonarroti s'inspirava en els núvols; l'escultor grec Cal·límac —conta la llegenda— va dissenyar el capitell corinti quan va veure un acant a la cistella d'una donzella. Molts de pintors s'han inspirat en les seves musses: Gala, Dora Maar, Lee Miller... Fins i tot compositors —com Puccini— han fet que els seus protagonistes s'inspirassin en musses, com ara Mario Cavaradossi, que, inspirat per Flòria Tosca, demana colors (*Dammi i colori*) per pintar una puríssima i entonar l'ària *Recondita armonia*.

Avui el desenvolupament científic que envolta la intel·ligència artificial suposa un gran avantatge en la investigació (principalment en medicina, però també en fenòmens naturals), si bé ens posa davant el perill d'una docència i una investigació sense mètode, sense dificultat —que instructiva que és la dificultat!— i, en definitiva, sense cor.

La intel·ligència artificial —mal entesa i, sobretot, mal aplicada— se'ns presenta avui com una temptació, ben igual que a sant Antoni; però necessitem un esperit crític per valorar els efectes —principalment els no desitjats— d'aquesta revolució tecnològica.

Com a docents, la transmissió del coneixement és un fi en si mateixa; però és també un mitjà —com Wittgenstein deia de la filosofia— per poder transmetre als alumnes una cosa més important que els coneixements: l'art de pensar, de raonar, de dubtar, de demanar el perquè.¹²

La missió d'una universitat és formar persones, però, més que formar-les en matèries concretes, és més important formar-les en esperit crític i en metodologia, en definitiva, en pensament. Només arribarem a la veritat —l'obsessió de Leonardo i de Ramon Llull— des del pensament, mai al marge del pensament.

Sense pensament, Viollet-le-Duc no hauria pogut recuperar Notre-Dame de París; sense pensament,

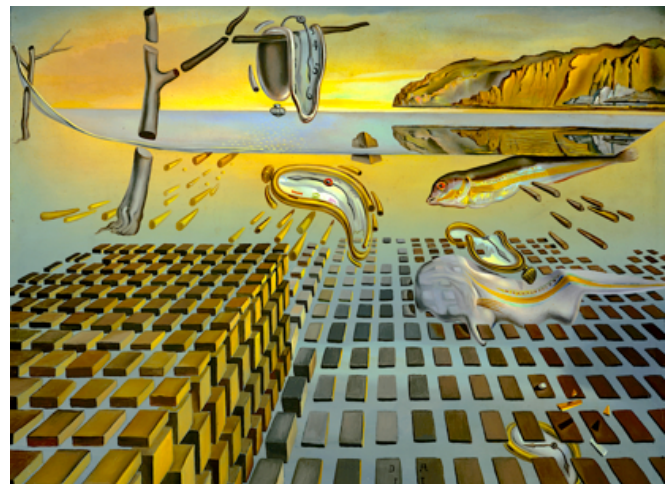
¹¹ RAMÓN Y CAJAL, S. *El mundo visto a los ochenta años. Impresiones de un arteriosclerótico*. Librería Beltrán. Madrid, 1939. Pàg. 22.

¹² DIMNET, E. *El arte de pensar*. Editorial Gustavo Gili. 1934.

Antoni Gaudí i Cornet no hauria pogut projectar mai la Sagrada Família; sense pensament, Picasso no hauria pogut pintar *Les senyorettes del carrer d'Avinyó*.

Al seu quadern de notes, Leonardo diu —com hem vist— que totes les vertaderes ciències són resultat de l'experiència, adquirida a través dels sentits. Amb la intel·ligència artificial, correm el perill de no experimentar, de no sentir i, lògicament, de no pensar. La intel·ligència artificial també ens presenta el risc de deixar de ser senyors de la nostra imaginació.¹³ Hi ha estudis que pronostiquen que en pocs anys desapareixeran moltes professions, i que el factor humà serà substituït per decisions computacionals.

No podem ni tan sols imaginar un món governat per algorismes, on sèries de números i xifres substitueixen els pensaments i —encara més important que això— els sentiments. En aquest cas, el subconscient que Sigmund Freud va fer veure a la comunitat científica serà substituït per l'inconscient en una doble projecció: inconscient perquè no serem capaços de saber el que ens envolta; i inconscient perquè haurem perdut la consciència humana.

Font: Diari Última Hora, edició de 4 d'agost de 2023

Com a visionari i avançat al seu temps, Salvador Dalí ja va preveure que *La persistència de la memòria* corria el perill de convertir-se en *La desintegració de la persistència de la memòria*.

Reivindiquem el pensament. I una universitat —com a institució al servei de la societat— és l'hàbitat natural per fer aquesta proclama; no podem permetre que programes informàtics pensin per nosaltres, que ens donin un pensament fet i enllauinat, llest per ser consumit.

La intel·ligència artificial no pot ser aquella felicitat il·lusòria que Unamuno enfrontava a la veritat tràgica al conte de *San Manuel Bueno, mártir*. Leonardo distingia entre el *sensus communis* i la *phantasia*, les imatges de la qual neixen sense la visió de l'objecte (*imago in absentia*). La imaginació és positiva —segons el florentí— sempre que es dugui a terme des de la raó, des del pensament, i sigui una contemplació creadora. Per això, en lloc de construir una intel·ligència artificial, haurem de treballar per una intel·ligència —real o artificial— humana.

¹³ GARCÍA PÉREZ, J. *El arte de pensar*. Ediciones Ibéricas. Madrid, 1950. Pàg. 160.

No podem permetre que una ciència mal entesa —només per comoditat— ens condueixi a un art sense ànima i a un pensament estèril o senzillament anul·lat. Reivindiquem els valors de l'humanisme que són als fonaments de la convivència: el respecte, la tolerància, el bé, la generositat, l'harmonia... Cultivem la ciència, l'art i el pensament, però també qualsevol disciplina del coneixement, sempre des de l'humanisme. Es tracta d'evitar una mecanització sense ànima, aliena al referent humà, que pugui ser utilitzada en contra de la dignitat de la persona.

L'any 1925 Ortega y Gasset cridà l'atenció sobre la deshumanització de l'art. Un segle després hauríem de tenir present el perill de la deshumanització de tot allò que envolta la persona, fins i tot allò que construïm les persones mateixes.

Avui la divina proporció és la humanitat, en el seu equilibri entre emoció i raó, entre sentiment i pensament. Ciència, sí, art i pensament, també, però sempre articulats des del paràmetre de la humanitat, una humanitat no individual sinó col·lectiva, al marge d'egos i amb un clar sentit d'altri, de la societat en conjunt. La ciència, l'art i el pensament al servei de la persona, per posar la persona i les condicions humanes al centre de les nostres actuacions.

Acab, senyor Rector; acab com he començat. Hem fet un viatge històric per entendre d'on venim. Però amb la intel·ligència artificial iniciem un viatge cap al futur, de manera que ara és l'hora de col·locar els fonaments d'aquest viatge, ple d'il·lusió i d'esperança en alguns casos (la medicina, sense cap dubte), però també ple d'incògnites en altres camps del coneixement. No val qualsevol destinació d'aquest viatge; ni val qualsevol camí, molt menys una drecera. Facem aquest viatge —del qual cada un de nosaltres som protagonistes principals— pensant en clau d'humanitat i sense allunyar-nos de l'humanisme. Les generacions futures ens exigiran aquesta responsabilitat, i tindran raó. No els podem defraudar. Evitem que aquest viatge acabi com el *Rosebud* de Charles Foster Kane, una metàfora d'un temps en què havíem viscut la felicitat. Facem aquest viatge amb pensament i —més important que això— amb llibertat de pensament, per a la qual cosa necessitam formació humanista, clau de una universitat.

No els puc convidar a aquest viatge que tenim per davant, però sí animar-los a fer-lo amb responsabilitat (una responsabilitat intergeneracional); amb determinació, però amb prudència; amb ganes, però amb mesura i seny; sobre tot, amb passió.

Si us ve de gust, senyores, senyors, començam.

Moltes gràcies.

Felio José Bauzá Martorell
Palma, 8 de setembre de 2023

Universitat
de les Illes Balears